

Vergaderjaar 2017–2018

21 501-02

Raad Algemene Zaken en Raad Buitenlandse Zaken

Nr. 1781

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Vastgesteld 16 oktober 2017

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken heeft een aantal vragen en opmerkingen voorgelegd aan de Minister van Buitenlandse Zaken over de brief van 9 oktober 2017 inzake de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 1780) en over de brief van 15 september 2017 inzake het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken (Gymnich) van 7 en 8 september 2017 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 1774).

De vragen en opmerkingen zijn op 10 oktober 2017 aan de Minister van Buitenlandse Zaken voorgelegd. Bij brief van 13 oktober 2017 zijn de vragen beantwoord.

De fungerend voorzitter van de commissie,
Omtzigt

De griffier van de commissie,
Van Toor

Algemeen

De leden van de VVD-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 en het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken (Gymnich) van 7 en 8 september 2017. De leden van de VVD-fractie hebben hierbij nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de PVV-fractie hebben enkele opmerkingen en vragen over de geannoteerde agenda van de RBZ van 16 oktober 2017.

De leden van de CDA-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 en het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken (Gymnich) van 7 en 8 september 2017. Wel hebben deze leden nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de D66-fractie hebben kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017. Graag willen zij van de mogelijkheid gebruik maken om voorafgaand aan deze Raad over enkele onderwerpen met de Minister van gedachte te wisselen.

Ook de leden van de SP-fractie hebben enkele vragen en opmerkingen over de agenda van de RBZ van 16 oktober 2017.

De leden van de PvdA-fractie hebben met belangstelling kennis genomen van de geannoteerde agenda en hebben nog enkele vragen.

De leden van de ChristenUnie-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 en het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken van 7–8 september 2017. Ze hebben hierover nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de SGP-fractie hebben met belangstelling kennis genomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober. Zij hebben hierover een aantal vragen.

Iran

De leden van de VVD-fractie zijn het met het kabinet eens dat Iraanse activiteiten met betrekking tot ballistische raketten buiten de reikwijdte van het Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) vallen en formeel gescheiden van het nucleaire akkoord dienen te worden besproken. Dat vergt echter wel dat deze activiteiten ook echt worden besproken en – als het aan de leden van de VVD-fractie ligt – ook worden bestraft. Dat is in het belang van de internationale rechtsorde. In dat licht zijn deze leden benieuwd of de internationale gemeenschap, met steun van Nederland, serieuze maatregelen heeft genomen om deze provocaties te beantwoorden en af te schrikken, en zo ja, welke.

1. Antwoord van het kabinet

Iran heeft in oktober 2015, maart 2016 en januari 2017 testen met ballistische raketten uitgevoerd. Het kabinet acht het van groot belang dat de VN Veiligheidsraad en de EU ballistische raketlanceringen die inconsistent zijn met Annex B van Veiligheidsraad-resolutie 2231 veroordelen en consequent bij Iran aanklaarten. De EU heeft zich – mede op aandringen van NL – ferm uitgesproken tegen de lanceringen. Omdat de lanceringen

inconsistent zijn met een resolutie van de Veiligheidsraad, is de Veiligheidsraad het primaire gremium waarin hierover gesproken moet worden. Bovengenoemde lanceringen hebben geleid tot spoedzittingen van de Veiligheidsraad. Tijdens deze zittingen werden de rakettesten door een groot aantal Veiligheidsraadleden sterk veroordeeld. In reactie op de laatste testen heeft de VS additionele sancties tegen Iran ingesteld. De geldende EU-sancties tegen de Iraanse Revolutionaire Garde in het kader van nucleaire en ballistische activiteiten zijn sinds 2010 van kracht.

Ook wensen de leden van de VVD-fractie op te merken dat zij zich, in het licht van de discussie in de VS, kunnen vinden in de opmerkingen van Secretary of Defense Jim Mattis over het belang van de JCPOA. De genoemde leden maken uit de geannoteerde agenda op dat het kabinet ook die lijn volgt. Zij zijn echter benieuwd of het kabinet ook bereid is de Amerikaanse lijn, in het bijzonder die van het Congres, te volgen met betrekking tot hardere sancties tegen de Iraanse Revolutionaire Garde en Hezbollah. Is het kabinet bereid zich ook voor een hardere aanpak van deze organisaties in te zetten?

2. Antwoord van het kabinet

In het kader van nucleaire sancties, staat de Iraanse Revolutionaire Garde als organisatie sinds 2010 op de sanctielijst van de VN Veiligheidsraad, en daarmee ook op de sanctielijst van de EU. De militaire tak van de Revolutionaire Garde, *Quds Force*, valt tevens sinds 2011 onder het EU-sanctieregime ten aanzien van Syrië. Daarnaast zijn aan de Iraanse Revolutionaire Garde verbonden individuen gesanctioneerd in het kader van EU Syrië- en mensenrechtensancties. Voor Hezbollah geldt dat de militaire tak van de organisatie sinds 2013 *gelist* is als terroristische organisatie. Daarnaast staan bepaalde individuen verbonden aan Hezbollah op de EU-sanctielijst. Het kabinet wil niet vooruitlopen op de maatregelen die de VS mogelijk wil nemen tegen de Iraanse Revolutionaire Garde of Hezbollah.

In de geannoteerde agenda wordt aangegeven dat Nederland inzet op een structurele en kritische dialoog tussen de EU en Iran over de opstelling van Iran in de regio. De leden van de PVV-fractie horen graag hoe deze «kritische dialoog» concreet gestalte gaat krijgen. Waar en wanneer wordt Iran aangesproken over zijn agressieve opstelling in Syrië en Irak?

3. Antwoord van het kabinet

Sinds het bereiken van het nucleaire akkoord en de opschorting van de nucleaire sancties tegen Iran, is de politieke dialoog tussen de EU en Iran geïntensiveerd. Er vinden zeer geregeld gesprekken plaats tussen de Hoge Vertegenwoordiger en Iraanse vertegenwoordigers, waaronder de president. In die dialoog wordt ook expliciet gesproken over de rol van Iran in de regio en wordt Iran duidelijk te kennen gegeven dat destabiliserende activiteiten gestaakt moeten worden. Nederland spreekt wekelijks met Iraanse vertegenwoordigers in de werkgroepen van de Internationale Steungroep voor Syrië (ISSG) in Genève. In deze bijeenkomsten spreekt Nederland Iran bijvoorbeeld aan op schendingen van het staakt-het-vuren. Daarnaast sprak de Minister van Buitenlandse Zaken zijn ambtsgeenoot onlangs en marge van de Algemene Vergadering van de

VN in New York, waarbij ook werd gesproken over de situatie in Syrië en Irak en de rol van Iran daarin.

De leden van de PVV-fractie vinden het opmerkelijk dat het demissionaire kabinet het nucleaire akkoord met Iran blijft bejubelen en geen alternatief ziet voor het akkoord. Waar is dat enthousiasme op gebaseerd gezien de agressieve expansiepolitiek van Teheran en de rappe ontwikkeling van het Iraanse ballistische raketprogramma? Is het niet zo dat de financiële baten voor Iran die voortvloeien uit het akkoord voor deze onwenselijke praktijken worden gebruikt? Waarom dan halsstarrig vasthouden aan het akkoord en het als onfeilbaar beschouwen?

4. Antwoord van het kabinet

Het nucleaire akkoord met Iran werkt en draagt bij aan het belangrijkste doel: het beteugelen en onder toezicht houden van Irans nucleaire programma. Het is een goed en robuust akkoord, gebaseerd op verificatie en niet op vertrouwen. Het Internationaal Atoomagentschap (IAEA) heeft in haar laatste zeven opeenvolgende rapporten vastgesteld dat Iran zich aan zijn verplichtingen in het akkoord houdt. De appreciatie van het kabinet is gebaseerd op deze IAEA-rapporten. Tegelijkertijd blijven de zorgen over Irans rol in de regio en het ballistische raketprogramma bestaan. Deze zorgen dienen buiten het JCPOA geadresseerd te worden want vallen buiten de reikwijdte van het nucleaire akkoord.

President Trump is van plan om de Iraanse revolutionaire garde als terroristische organisatie aan te merken. De leden van de PVV-fractie vernemen graag wat het demissionaire kabinet van dit voornemen vindt. Deelt het kabinet de opvatting van Trump dat de revolutionaire garde een terroristische organisatie is of ziet het kabinet daarvoor *geen enkele* grond? Graag een uitgebreide reactie.

5. Antwoord van het kabinet

In het kader van nucleaire sancties, staat de Iraanse Revolutionaire Garde als organisatie sinds 2010 op de sanctielijst van de VN Veiligheidsraad, en daarmee op de sanctielijst van de EU. De militaire tak van de Revolutionaire Garde, *Quds Force*, valt tevens sinds 2011 onder het EU-sanctieregime ten aanzien van Syrië. Daarnaast zijn aan de Iraanse Revolutionaire Garde verbonden individuen gesanctioneerd in het kader van EU Syrië-, terrorisme- en mensenrechtensancties.

Het kabinet wil niet vooruitlopen op de maatregelen die president Trump mogelijk wil nemen tegen de Iraanse Revolutionaire Garde.

De Minister schrijft in de geannoteerde agenda dat het Internationaal Atoomenergieagentschap (IAEA) op 31 augustus jl. wederom heeft vastgesteld dat Iran zijn verplichtingen uit het Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) tot nu toe is nagekomen. Dat lijkt goed nieuws, maar de leden van de CDA-fractie vragen zich af of Iran wel volledige openheid van zaken geeft. Volgens de oppositiebeweging National Council of Resistance of Iran (NCRI) werkt het ayatollah-regime in Teheran op voor inspecteurs van het IAEA ontoegankelijke plekken gewoon door aan de ontwikkeling van een atoomwapen¹. De NCRI zegt zelfs bewijs te hebben dat een afdeling van de Iraanse Organisatie voor Defensief en Innovatief

¹ <https://ncr-iran.org/en/news/nuclear/22603-ncri-revelation-activities-continue-at-organization-responsible-for-work-on-nuclear-weapons>

Onderzoek (SPND) zich op de militaire basis Parchin bezighoudt met het testen van ontstekers voor nucleaire wapens. Is de Minister op de hoogte van de bevindingen van de NCRI? En hoe beoordeelt hij deze, ook in relatie tot de (implementatie van de) afspraken van het JCPOA? Is het JCPOA in de bestaande vorm wel effectief genoeg?

6. Antwoord van het kabinet

Het kabinet is bekend met de informatie van de NCRI en kan geen uitspraken doen over de juistheid ervan. Het JCPOA is effectief omdat het is gebaseerd op duidelijke verificatieafspraken, gericht op de gehele productieketen die het nucleaire programma ondersteunt. Het IAEA heeft bovendien toegang tot alle nucleaire locaties in Iran en past geavanceerde en internationaal erkende verificatietechnieken toe. Bovendien voert Iran het Additioneel Protocol bij het *Safeguards Agreement* provisioneel uit. Door al deze verificatiemogelijkheden kon het IAEA concluderen in zijn laatste zeven kwartaalrapportages dat Iran zijn verplichtingen onder het JCPOA inderdaad nakomt.

De leden van de CDA-fractie vragen of de Minister kan toelichten waarom hij stelt dat het akkoord «garandeert» dat het Iraanse nucleaire programma alleen voor civiele doeleinden benut zal worden? Hoe beoordeelt de Minister uitspraken van de directeur van de MIVD, Onno Eichelsheim, dat «landen van zorg», zoals Noord-Korea en ook Iran, in Nederland aan kennis en materialen voor massavernietigingswapens proberen te komen²?

7. Antwoord van het kabinet

Het kabinet acht verweringspogingen van proliferatiegevoelige goederen, kennis en technologie door Iraanse entiteiten in Nederland of elders zeer onwenselijk. Het strikte Nederlandse exportcontrolebeleid is er dan ook op gericht dergelijke verweringspogingen te verhinderen. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten en de Douane werken hierbij nauw samen. Jaarlijks worden een substantieel aantal pogingen van verschillende buitenlandse entiteiten om aan proliferatiegevoelige goederen, kennis en technologie te komen, verstoord. Het kabinet doet geen uitspraken over casuïstiek die het actuele kennisniveau en de *modus operandi* van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten raken.

De leden van de CDA-fractie wijzen er op dat in februari van dit jaar het Begin-Sadat Centrum een studie publiceerde waaruit zou blijken dat Iran zijn kernwapenprogramma ook voortzet buiten de landsgrenzen³. Volgens de onderzoekers zou het streng-islamitische bewind inmiddels een permanente missie van ingenieurs gestationeerd in Noord-Korea hebben. Die ingenieurs zouden bovendien aanwezig zijn bij nucleaire tests en met hun Noord-Koreaanse collega's werken aan raketten die kunnen worden uitgerust met kernkoppen. Hoe beoordeelt de Minister in het licht van het bovenstaande de uitspraken van de Israëlische premier Netanyahu en de Amerikaanse president Trump dat de nucleaire deal met Iran slecht is en aangepast of geschrapt moet worden⁴? Volgens Netanyahu stelt het JCPOA Iran op termijn in staat om een kernmacht te worden, waarmee de

² <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/mivd-nederland-is-supermarkt-voor-landen-die-kernwapens-willen-ontwikkelen>

³ <https://besacenter.org/perspectives-papers/iran-progressing-nuclear-weapons-via-north-korea/>

⁴ <http://www.elsevierweekblad.nl/americaandreamers/achtergrond/2017/10/547100-547100/>

wereld er een tweede Noord-Korea bij krijgt⁵. In hoeverre is deze angst wat de Minister betreft terecht?

8. Antwoord van het kabinet

Het kabinet kan geen uitspraken doen over de juistheid van de studie van het Begin-Sadat Centrum. Ook de VN secretaris-generaal kon deze informatie niet onafhankelijk bevestigen in zijn rapport over VN Veiligheidsraadsresolutie 2231 (d.d. 20 juni jl.). Het bestaande akkoord bevat provisie die Iran verbieden een kernwapenprogramma buiten de landsgrenzen te ontwikkelen. VN Veiligheidsraadsresolutie 2231 legt Iran handelsrestricties op ten aanzien van wapens en ballistische raketten en stelt een «procurement channel» in voor transacties inzake nucleaire goederen, kennis en technologie met Iran. Het verschaffen van proliferatiegevoelige technische kennis aan Iraanse ingenieurs valt ook onder deze provisie van het akkoord.

Onderdeel van het JCPOA is ook dat veel internationale sancties tegen Iran zijn opgeheven. Deelt de Minister de zorgen van de leden van de CDA-fractie dat Iran daarmee de beschikking heeft gekregen over allerlei fondsen en financiële middelen die het land kan aanwenden om de (nucleaire) samenwerking met Noord-Korea te bekostigen? Bovendien vallen activiteiten met betrekking tot ballistische raketten (die mogelijk kernwapens kunnen vervoeren) buiten de reikwijdte van het akkoord, waardoor Iran betrekkelijk ongestraft kan dreigen met uitbreiding van zijn rakettenprogramma⁶. Blijft het kabinet desondanks van mening dat er geen geloofwaardig alternatief voor het JCPOA is? Zo ja, waarom? De Minister spreekt van «zorgen die onverminderd groot zijn». Welke maatregelen is hij bereid te bepleiten tegen flagrante schendingen van de VN-Veiligheidsraadsresolutie 2231 door Iran?

9. Antwoord van het kabinet

Ondanks dat de activiteiten m.b.t. ballistische raketten buiten de reikwijdte van het akkoord vallen zijn de Iraanse ballistische raketlanceringen tijdens spoedzittingen van de VN Veiligheidsraad besproken. Ook de EU heeft zich – mede op aandringen van NL – ferm uitgesproken tegen de lanceringen en benadrukt dat deze inconsistent zijn met VN Veiligheidsraadsresolutie 2231. NL zal dit zowel bilateraal als in multilateraal verband blijven benadrukken. Er is echter geen sprake van flagrante schendingen van resolutie 2231; de nucleaire afspraken worden volgens het IAEA nageleefd. Wel beschouwt het kabinet de lanceringen als inconsistent met resolutie 2231. Het kabinet blijft van mening dat er geen alternatief is voor het JCPOA. De onderhandelingen hebben 12 jaar geduurd en hebben geleid tot een goed resultaat, gebaseerd op verificatie, niet op vertrouwen. Er is geen reden om aan te nemen dat nieuwe onderhandelingen een beter resultaat zouden opleveren.

De leden van de D66-fractie zijn het eens met de regering dat het nucleair akkoord met Iran een robuuste en verifieerbare overeenkomst is die garandeert dat het Iraanse nucleaire programma alleen voor civiele doeleinden benut zal worden. Heropenen van de onderhandelingen is inderdaad niet wenselijk, zo menen deze leden. Toch is de kans zeer

⁵ <http://www.jpost.com/Israel-News/WATCH-LIVE-Netanyahu-addresses-the-UN-General-Assembly-505520>

⁶ <https://fd.nl/economie-politiek/1219621/iran-dreigt-met-uitbreiding-rakettenprogramma>

aannemelijk dat de VS hun steun voor het akkoord zullen onthouden, wat grote gevolgen kan hebben. Wordt met dit scenario rekening gehouden, zo vragen deze leden. En is de EU in gesprek met de VS om hen ertoe te bewegen dat zij hun steun zullen blijven behouden? Tot slot zouden de leden van de D66-fractie graag in het verslag van de Raad Buitenlandse Zaken een uitgebreide en volledige toelichting ontvangen op hetgeen dat op punt is besproken in de Raad.

10. Antwoord van het kabinet

Op uiterlijk 15 oktober zal president Trump besluiten om het JCPOA al dan niet opnieuw te certificeren. Indien de VS het akkoord niet certificeert, betekent dit niet het einde van het akkoord. Het betreft tenslotte een multilaterale overeenkomst die is bekrachtigd door VN Veiligheidsraadsresolutie 2231. Desalniettemin is het van belang voor de geloofwaardigheid van het akkoord dat alle partijen zich aan de afspraken houden, inclusief de VS. In dit licht blijft NL, zowel bilateraal als in EU-verband, het belang van naleving van het JCPOA door alle partijen benadrukken. De E3 en de EU HV zijn ook in gesprek met de VS hierover.

De leden van de SP-fractie constateren dat president Trump de afgelopen maanden al herhaaldelijk en in duidelijke bewoordingen heeft aangegeven af te willen van het nucleaire akkoord dat na lang onderhandelen in 2015 met Iran is gesloten. Maar vooralsnog zijn die dreigementen niet uitgevoerd. Dat zou binnenkort zomaar kunnen veranderen. De Washington Post bericht namelijk dat Trump later deze week in een speech aan zal geven het akkoord niet langer te zullen erkennen. Dat is een heel ernstige zaak, met mogelijk rampzalige gevolgen, aldus de leden van de SP-fractie. De deal met Iran, waarin is afgesproken dat het nucleaire programma van het land aan banden wordt gelegd in ruil voor sanctieverlichting, is door de Minister van Buitenlandse Zaken van begin af aan omarmd. Dat is volgens de leden van de SP-fractie een goede zaak, want het akkoord met Iran maakt de wereld veiliger. Veel experts zijn het erover eens dat als dit akkoord door de Amerikanen wordt vertrappt, meer confrontatie en mogelijk zelfs een nieuwe oorlog in de regio zal volgen. Dat moet absoluut voorkomen worden.

De hoogopgelopen spanningen met Noord-Korea zijn volgens de leden van de SP-fractie een andere reden waarom de deal met Iran overeind moet blijven. Terecht waarschuwen velen dat broodnodige onderhandelingen met het land gedoemd zijn te mislukken als het de VS niet lukt om zich aan internationale afspraken te houden. Het is daarom van groot belang dat de internationale gemeenschap tegengas geeft en voorkomt dat onverantwoordelijke besluiten aan de andere kant van de oceaan de voorbode zijn van een nieuwe nachtmerrie.

De leden van de SP-fractie hebben daarom de volgende vragen. Deelt de Minister de zorgen dat het opblazen van de deal kan leiden tot meer confrontatie in de regio en mogelijk zelfs een gewapend treffen en dat onderhandelingen met Noord-Korea er nog moeilijker door worden? Hoe probeert de Minister, in EU-verband en daarbuiten, de Amerikanen ervan te overtuigen de deal niet om zeep te helpen?

11. Antwoord van het kabinet

Het kabinet wil niet vooruitlopen op het besluit van president Trump. Het nucleaire akkoord met Iran heeft voor non-proliferatie gezorgd en daarmee een potentiële crisis in het Midden-Oosten

voorkomen. Ook EU Hoge Vertegenwoordiger Mogherini bevestigde in haar persverklaring op 20 september jl. dat JCPOA een potentiële crisis en mogelijk een militaire interventie heeft voorkomen. Druk op JCPOA zal niet ten goede komen aan de betrouwbaarheid van de internationale gemeenschap. NL draagt, bilateraal en in EU-verband, steun voor het behoud van het nucleaire akkoord met Iran actief uit in contacten met Amerikaanse gesprekspartners, daarbij benadrukkend dat er geen beter alternatief is voor het bereikte akkoord.

Is de Minister het ermee eens dat als de Amerikanen doorzetten en het akkoord vermorzelen, dat gevolgen moet hebben voor de relatie tussen de EU en de VS? Kan het antwoord op deze laatste vraag toegelicht worden?

12. Antwoord van het kabinet

Het nucleaire akkoord met Iran is een multilaterale overeenkomst, bekrachtigd door de VN Veiligheidsraad, waar alle VN-lidstaten aan gebonden zijn. Het besluit van de VS ten aanzien van het nucleaire akkoord is nog niet bekend. Het kabinet wil derhalve niet speculeren over het besluit en de eventuele gevolgen voor de betrekkingen met de EU.

Gezien de ontwikkelingen in de VS rondom JCPOA, achten de leden van de PvdA-fractie de inzet van de EU in dit dossier voor de volledige implementatie van het JCPOA des te belangrijker. Is er in de EU ook de bereidheid het voortouw te (blijven) nemen?

13. Antwoord van het kabinet

Zoals EU Hoge Vertegenwoordiger Mogherini tijdens haar persconferentie in New York na het ministerieel E3+3 overleg aangaande JCPOA op 20 september jl. verklaarde, kan de internationale gemeenschap het zich niet veroorloven om een overeenkomst die werkt en resultaat oplevert, te ontmantelen. De EU is onverminderd gecommiteerd aan het JCPOA en NL zal erop toe zien dat de EU alle partijen blijft aanmoedigen om de verplichtingen van het JCPOA te blijven nakomen.

Zijn er meer landen die naast Nederland inzetten op structurele – kritische – politieke dialoog tussen de EU en Iran over de opstelling van Iran in de regio, onder meer in Syrië en Irak, mensenrechten en de ontwikkelingen van het ballistische raketprogramma?

14. Antwoord van het kabinet

Het belang van een structurele – kritische- politieke dialoog tussen de EU en Iran wordt o.a. benadrukt in de meest recente raadsconclusies van de Raad Buitenlandse Zaken van november 2016 waarin duidelijk wordt dat de Raad een strategie van geleidelijke toenadering tot Iran ondersteunt, o.a. over de opstelling van Iran in de regio, onder meer in Syrië en Irak, mensenrechten en de ontwikkelingen van het ballistische raketprogramma.

Inzake het nucleaire akkoord met Iran bepleiten de leden van de SGP-fractie een zeer consequente lijn, zowel van de Nederlandse regering als van de EU als collectief. Hoe beoordeelt de regering het zevende IAEA-kwartaalrapport over de naleving van het JCPOA door Iran? Zijn er elementen in het rapport die aanleiding geven tot twijfel over de vraag of

het Iraanse nucleaire programma slechts voor civiele doeleinden benut kan en zal worden? Biedt de afgesproken beperking van zowel uraniumverrijking als plutoniumproductie nog altijd voldoende garantie dat de wegen naar een Iraans kernwapen zijn afgesneden? Is er nog altijd sprake van een voldoende intensief inspectie- en verificatieregime door het IAEA?

15. Antwoord van het kabinet

Het meest recente rapport van IAEA is net als eerdere rapporten een onafhankelijk en objectief rapport met een heldere conclusie. Er zijn geen elementen die aanleiding geven tot twijfel over de civiele doeleinden van het nucleaire programma. De afgesproken beperkingen van uraniumverrijking en plutoniumproductie hebben geleid tot een aanzienlijke verlenging van de zgn. *break-out* tijd. Nederland zal in zijn rol als lidstaat van het IAEA blijven toezien op een tijdige en zorgvuldige implementatie van het verificatieproces. Ook houdt Nederland via de politieke organen van het IAEA (de Algemene Vergadering en de Bestuursraad) individueel en in EU-verband toezicht op het verificatieproces.

Noord-Korea

De leden van de VVD-fractie verwelkomen de aangekondigde sancties tegen Noord-Korea, die onder meer in een totaalverbod op Noord-Koreaanse (dwang)arbeiders voorzien. De genoemde leden hebben hier vaker aandacht voor gevraagd en zijn blij dat Nederland zich hier herkenbaar voor heeft ingezet. Wel vragen deze leden zich af hoe het kabinet denkt vreedzame denuclearisering te kunnen bewerkstelligen en of het niet verstandiger is om ook vanuit de EU een hardere lijn te kiezen die wat meer afschrikt.

16. Antwoord van het kabinet

Het EU-beleid van kritische betrokkenheid bij Noord-Korea is een combinatie van druk door middel van sancties en andere maatregelen enerzijds, en communicatie en dialoog anderzijds. De sancties zijn bedoeld om Noord-Korea naar de onderhandelings-tafel te bewegen omdat een duurzame oplossing en denuclearisering uitsluitend door middel van dialoog kan worden verwezenlijkt. Het EU-sanctieregime jegens Noord-Korea is het meest alomvattende en gerichte ooit. Noord-Korea zal de effecten van de strengste VN- en EU-sancties tot nog toe de komende maanden gaan voelen. Het kabinet is er voorstander van de druk verder op te voeren wanneer provocaties door Noord-Korea daartoe aanleiding geven. De aankomende Raad Buitenlandse Zaken zal nieuwe, aanvullende autonome EU-sancties aannemen, waar Nederland zich krachtig voor heeft ingezet.

De RBZ zal zich wederom buigen over Noord-Korea. De leden van de PVV-fractie constateren dat veel VN-sancties zijn omgezet in EU-regelgeving. Zo staat het tenminste in de agenda. Maar wat is hiervan de toegevoegde waarde? Zijn de VN-sancties op zichzelf dan niet voldoende (juridisch) dwingend en/of concreet?

17. Antwoord van het kabinet

Een resolutie met sanctiemaatregelen van de VN-Veiligheidsraad heeft geen directe doorwerking op personen en bedrijven.

Sanctiemaatregelen van de VN-Veiligheidsraad moeten worden omgezet in wet- en regelgeving die personen en bedrijven verplicht tot handelen in lijn met de sanctiemaatregelen. Binnen de Europese Unie wordt deze omzetting veelal op Europees niveau gedaan in EU-verordeningen die rechtstreeks van toepassing zijn op personen en bedrijven. Omdat de VN-sanctiemaatregelen vaak belangrijke effecten hebben op het beleid van de internationale handel, en de Europese Unie op dit gebied krachtens de Verdragen bevoegdheden heeft (waaronder interne markt), verzekert het overnemen van VN-sanctiemaatregelen in EU-regelgeving dat de maatregelen in de gehele Unie uniform ten uitvoer kunnen worden gelegd op een wijze die in overeenstemming is met de Verdragen. Daarnaast kan de Europese Unie in het kader van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB) ook zelfstandig aanvullende sancties opleggen.

De EU werkt op aandringen van Nederland aan aanvullende en autonome restrictieve maatregelen. De leden van de PVV-fractie staan daar niet onwelwillend tegenover maar vraagt zich wel af of het hier geen wassen neus betreft. Want hoe wordt toegezien op de naleving van deze maatregelen? Wie of wat gaat dat monitoren en welke financiële en personele capaciteiten zijn daarvoor beschikbaar?

18. Antwoord van het kabinet

De EU-lidstaten zijn zelf verantwoordelijk voor handhaving van alle sanctieregimes die binnen de Europese Unie van kracht zijn, of dit nu zelfstandige (autonome) EU-sancties of door de VN-Veiligheidsraad ingestelde sancties zijn. De Europese Commissie ziet erop toe dat de lidstaten dit ook daadwerkelijk doen. In Nederland zijn verschillende instanties betrokken bij de uitvoering en handhaving van sanctiemaatregelen. Zo is bijvoorbeeld de Douane verantwoordelijk voor handhaving van economische sanctiemaatregelen, en de Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten zijn toezichthouders als het gaat om financiële sanctiemaatregelen. Handhaving van de aanvullende autonome EU-sanctiemaatregelen die tijdens de aankomende Raad Buitenlandse Zaken zullen worden aangenomen, zal ook op deze wijze geschieden. Nederland leeft sanctiemaatregelen strikt na en treedt waar nodig handhavend op.

De leden van de PVV-fractie lezen in de geannoteerde agenda dat Nederland zich met succes heeft ingezet voor een totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders in EU-lidstaten. Maar waarom wordt het succes al geclaimd terwijl deze maatregelen nog niet zijn aangenomen en Noord-Koreaanse arbeiders nog steeds worden uitgebuit op Europese bodem? Kan het demissionaire kabinet aangeven waarom het totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders nog steeds niet is aangenomen? Welke landen verhinderen een spoedig besluit op dit punt en wanneer verwacht het kabinet dat het totaalverbod wel formeel, en voor een ieder lidstaat geldend, in werking zal treden?

19. Antwoord van het kabinet

Het maatregelen tegen Noord-Koreaanse arbeiders binnen de EU zijn de afgelopen weken voorbereid in verschillende raads werkgroepen en zullen worden aangenomen tijdens de aankomende Raad Buitenlandse Zaken. Deze maatregelen hebben de vorm van een verbod op verlenging van lopende contracten, bovenop een

recent van kracht geworden verbod op het aangaan van nieuwe contracten met Noord-Koreaanse arbeiders. Wat Nederland betreft hebben deze maatregelen tot politiek doel het aantal Noord-Koreaanse arbeiders in de EU op termijn tot nul te reduceren.

Een ander land dat internationale afspraken met voeten treedt is Noord-Korea. De leden van de CDA-fractie verwelkomen de sanctieresoluties 2371 en 2375 van de VN-Veiligheidsraad en benadrukken het belang van strikte handhaving van ingestelde sancties. De medewerking van Rusland en China is daarbij cruciaal, aangezien Noord-Korea met die landen de meeste handel drijft. De leden van de CDA-fractie vinden het dan ook bemoedigend dat China heeft aangekondigd de export van geraffineerde olie, vloeibaar aardgas en condensaat en de import van textiel te beperken dan wel volledig stil te leggen⁷. Tegelijkertijd wordt de uitvoer van ruwe olie naar Noord-Korea ongemoeid gelaten en beschikt het stalinistische land sinds kort over een tweede internetverbinding, via Rusland⁸. Geeft de internationale gemeenschap daarmee geen dubbel signaal af?

20. Antwoord van het kabinet

Voor de meest recente uitbreiding van de sancties (VN-Veiligheidsraadsresolutie 2375) heeft de VS nauw onderhandeld met Rusland en China om deze landen aan boord te krijgen. Hierdoor kon de Veiligheidsraad eensgezind optreden en een krachtig signaal afgeven. Dit is het strengste VN-sanctieregime tegen Noord-Korea tot nog toe, waaraan Rusland en China zich ook hebben gecommitteerd. Het is een feit dat er nog altijd mogelijkheden zijn voor verdere aanscherping. Wanneer de omstandigheden aanleiding geven voor verdere discussie in de Veiligheidsraad, zal op dat moment moeten blijken of er voldoende draagvlak is voor verdere aanscherping van het sanctieregime.

En houden China en Rusland zich wel echt aan de laatste VN-sancties? Zo ja, waaruit blijkt dat? En zo nee, hoe kan de druk op China en Rusland worden opgevoerd om zich harder op te stellen richting Pyongyang?

21. Antwoord van het kabinet

China en Rusland hebben als lid van de VN-Veiligheidsraad ingestemd met de diverse VN-sanctieresoluties en bevestigen deze ook te zullen implementeren. Het sanctiecomité ziet toe op de wijze waarop landen de VN-sancties implementeren. Landen zijn verplicht over de implementatie van VN-Veiligheidsraadsresoluties 2371 en 2375 te rapporteren, respectievelijk voor 6 november en 12 december a.s. Nederland wijst, mede in EU-verband, derde landen op het belang van effectieve en volledige implementatie van VN-sancties – ook Rusland en China.

Wat klopt er van de uitspraken van professor Breuker dat het sanctiebureau van de VN op aandringen van China en Rusland geen Koreaans-talige onderzoekers mag aanstellen, waardoor Koreaanstalige bronnen niet geraadpleegd kunnen worden⁹?

⁷ <https://fd.nl/economie-politiek/1219805/china-geeft-gehoor-aan-vn-sancties-tegen-noord-korea>

⁸ <http://numrush.nl/2017/10/02/noord-korea-tweede-internetverbinding/>

⁹ Gesprek van de vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken met Remco Breuker en Sico van der Meer, 4 oktober 2017.

22. Antwoord van het kabinet

Het expertpanel van het VN-sanctiecomité inzake Noord-Korea kent de laatste jaren wel degelijk Zuid-Koreaanse experts. Momenteel is dat dhr. Jong Kwon Youn, expert op het gebied van non-proliferatie, inkoop en handel. Zijn mandaat loopt tot 24 april 2018. Mandaatsverlengingen van expertpanels zijn in de regel altijd voor 1 jaar. Volgens de huidige voorzitter van het sanctiecomité, Italië, zijn er geen aanwijzingen dat China en Rusland de aanstelling van een Koreaanstalige expert in het panel proberen te voorkomen.

De leden van de CDA-fractie constateren dat ondanks de VN-sancties, die de afgelopen tijd al diverse keren zijn aangescherpt, er aanzienlijke geldstromen bestaan tussen Noord-Korea en de rest van de wereld. Een belangrijke inkomstenbron voor de regering in Pyongyang is het geld dat de tienduizenden Noord-Koreaanse arbeiders in het buitenland, vooral in China en Qatar, naar huis sturen. Volgens schattingen gaat het jaarlijks om zeker een miljard Amerikaanse dollar, geld dat rechtstreeks in het nucleaire programma van Noord-Korea kan worden geïnvesteerd¹⁰. Ook in de Europese Unie zouden enkele duizenden Noord-Koreanen onder erbarmelijke omstandigheden aan het werk zijn, de meesten van hen in Polen¹¹. De Poolse regering zou daar niets tegen doen en zelfs op grote schaal visa verstrekken aan Noord-Koreaanse arbeiders¹². Is de Minister op de hoogte van deze berichten? Is de Minister bereid om naast in EU ook in VN-verband te pleiten voor een totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders? En is de Minister bereid om Polen aan te spreken op de uitbuiting van Noord-Koreanen in dat land? Waarom (niet)?

23. Antwoord van het kabinet

In antwoorden op eerdere vragen over Noord-Koreaanse arbeiders in Polen heeft het kabinet aangegeven dat het aantal Noord-Koreanen dat werkzaam is in Polen afneemt en dat de Poolse autoriteiten geen gevallen van illegaal werk of mensenhandel hebben aangetroffen, noch overtredingen die het kenmerk hebben van dwangarbeid. Nederland heeft hierover verscheidene malen contact gehad met de Poolse autoriteiten, en hen onder meer gewezen op de resultaten van het onderzoek van de onderzoeksgroep *Leiden Asia Centre*. De aanstaande Raad Buitenlandse Zaken zal een totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders binnen de EU aannemen. Daar heeft Nederland zich, samen met enkele andere lidstaten, succesvol voor ingezet. Deze maatregel heeft de vorm van een verbod op verlenging van werkvergunningen voor Noord-Koreaanse arbeiders, bovenop een recent van kracht geworden verbod op het uitgeven van nieuwe werkvergunningen. Een verbod op het uitgeven van nieuwe werkvergunningen (aan Noord-Koreanen met wie niet al voor 11 september 2017 contracten waren afgesloten) is eveneens in VN-verband afgekondigd middels VN-Veilighedsraadsresolutie 2375.

De leden van de CDA-fractie vragen de Minister of hij kan ingaan op de (militaire) banden tussen Noord-Korea en sommige landen in Afrika. Deze

¹⁰ <https://fd.nl/economie-politiek/1215944/noord-korea-is-zeer-bedreven-in-het-ontwijken-van-sancties>

¹¹ <https://www.volkskrant.nl/buitenland/noord-korea-verdient-dik-aan-dwangarbeiders-in-eu-brussel-onderneemt-niets~a4497563/>

¹² <https://www.theparliamentmagazine.eu/blog/poland-secretly-hiring-north-korean-workers>

lijken zeer innig. Hoe beoordeelt de Minister de onderschepping in augustus dit jaar van een vrachtschip in Egyptische wateren dat met meer dan 30.000 raketwerpergranaten vanuit Noord-Korea onderweg was naar het Suezkanaal¹³ – volgens een VN-rapport «de grootste munitievangst in de geschiedenis van de sancties tegen Noord-Korea»? Klopt het dat de koper Egypte zelf bleek te zijn?

24. Antwoord van het kabinet

De kwestie rond het schip Jie Shun speelde zich Ziaf in augustus 2016. Het betrof een schip dat onder Cambodjaanse vlag richting het Suez-kanaal voer en daar door de Egyptische autoriteiten werd onderschept. De kwestie is destijds zelf door Egypte onder de aandacht gebracht van het Panel of Experts van het VN-sanctiecomité inzake Noord-Korea. Egypte zou volledige medewerking hebben verleend aan hun onderzoek. In het rapport van het Panel dat de kwestie behandelt, staat eveneens dat de Egyptische Openbaar Aanklager zelf een onderzoek heeft ingesteld naar de eindbestemming en gebruiker van het materieel. De autoriteiten hebben de licentie van de private onderneming ingetrokken. Op basis van deze gegevens is het onwaarschijnlijk dat de wapens bestemd waren voor het Egyptische leger. In reactie op mediaberichtgeving heeft de woordvoerder van het Egyptische Ministerie van Buitenlandse Zaken op 3 oktober jl. ontkend dat de onderschepte raketwerperlading bestemd was voor het Egyptische leger. Ook stellen de Egyptische autoriteiten dat de lading is onderschept en vervolgens is vernietigd in samenwerking met de VN en in aanwezigheid van een team van experts van het VN-sanctiecomité.

Ook veel andere Afrikaanse landen, waaronder Namibië, Mali, Oeganda en Zimbabwe, werken nog altijd nauw samen met Noord-Korea¹⁴. Ze laten hun militairen bijvoorbeeld trainen door het Noord-Koreaanse leger, kopen Noord-Koreaanse wapensystemen en importeren reusachtige in Noord-Korea vervaardigde standbeelden¹⁵. De leden van de CDA-fractie maken zich grote zorgen over deze samenwerking. Het is duidelijk dat Noord-Korea de VN-sancties uitstekend weet te omzeilen, waardoor de geldstromen naar het land niet volledig worden afgesloten. En zolang er geld binnenkomt kunnen Kim Jong-un en zijn trawanten hun nucleaire programma gewoon voortzetten. De leden van de CDA-fractie pleiten daarom voor slimmere sancties die het Noord-Koreaanse regime echt raken. Welke mogelijkheden ziet de Minister daartoe? En is hij bereid om in EU- en VN-verband aan te dringen op slimmere sancties?

25. Antwoord van het kabinet

Nederland streeft naar slimme, gerichte en effectieve sancties die deel uitmaken van een bredere benadering waaronder een actieve diplomatieke dialoog. Sancties moeten bijdragen aan een gedragsverandering. Daarnaast dienen sancties niet de gehele bevolking te raken, maar zich vooral te richten op de personen en entiteiten en hun handlangers die verantwoordelijk zijn voor

¹³ <https://www.oneworld.nl/overig/noord-korea-en-egypte-innige-relatie-vooral-militair/>

¹⁴ <https://qz.com/1076850/north-koreas-military-ties-to-11-african-countries-are-being-probed-by-the-un/>

¹⁵ https://www.washingtonpost.com/world/africa/north-koreas-surprising-lucrative-relationship-with-africa/2017/07/10/c4e6f65d-30fe-4bd2-b178-d90daaac3007_story.html?utm_term=.fb9271642529

internationale misdrijven, schendingen van mensenrechten of ander laakbaar beleid. De sancties tegen Noord-Korea zijn de meest allesomvattende sancties die er zijn, zowel in VN- als in EU-verband, en zullen het Noord-Koreaanse regime ook echt raken. Nederland zet zich actief in om snelle en volledige implementatie door derde landen te bevorderen. Zo wordt er in EU-verband gewerkt aan het gericht aanspreken van bepaalde landen, onder meer de Afrikaanse landen die de leden van de CDA-fractie noemen. Overigens is de import van standbeelden uit Noord-Korea verboden sinds 2016 krachtens VN-Veiligheidsraadsresolutie 2321.

De leden van de D66-fractie maken zich zorgen over de ontwikkelingen in Noord-Korea. De raketlancering van Noord-Korea en de retoriek van de Noord-Koreaanse leider geven redenen tot bezorgdheid. Tegelijkertijd zijn de woorden en retoriek van de president van de Verenigde Staten in dit conflict ook verre van geruststellend. De leden van de D66-fractie zijn van mening dat de-escalatie in dit conflict van groot belang is, om erger te voorkomen. De genoemde leden willen graag van de Minister weten of hij de mening van de genoemde leden deelt dan hierin een rol voor de EU is weggelegd.

26. Antwoord van het kabinet

Het kabinet deelt de mening van de leden van de D66-fractie dat de-escalatie in dit conflict van groot belang is – ook met het oog op het gevaar van miscalculatie. Mede op Nederlands initiatief heeft de EU haar inspanningen jegens Zuid-Korea, VS, China, Rusland, Japan en Noord-Korea geïntensiveerd om de spanningen te de-escaleren. Zo heeft de EU in de hoofdsteden van deze landen demarches uitgevoerd waarin specifiek werd opgeroepen tot de-escalatie. Nederland zal zich in EU-verband voor dit soort inspanningen blijven inzetten.

De leden van de SP-fractie hebben grote zorgen over de ontwikkeling van het raket- en kernwapenprogramma van Noord-Korea en het Amerikaanse beleid richting het land, waarin oorlogsdreigementen aan de orde van de dag zijn. Van het allergrootste belang is dat er een sfeer ontstaat waarin onderhandelingen over het aan banden leggen van het raket- en kernwapenprogramma een aanvang kunnen krijgen. Een concreet voorstel dat wordt gedaan, door Rusland en China, is het zogenaamde suspension for suspension, waarbij Noord-Korea de ontwikkeling van het raket- en kernwapenprogramma opschort en de VS grote militaire oefeningen nabij de grens, waarbij aanvallen op Noord-Korea worden gesimuleerd, staakt. Kan de Minister aangeven wat hij van dit voorstel vindt? Waarom weigert de VS hier constructief op in te gaan? Is de Minister bereid in EU-verband steun voor dit voorstel te zoeken? Zo nee, waarom niet en welke alternatieve politieke oplossingen worden dan bepleit?

27. Antwoord van het kabinet

Nederland staat een mix van druk en dialoog voor. De sancties zijn bedoeld om Noord-Korea weer naar de onderhandelingstafel te doen bewegen. Ieder voorstel dat hieraan bijdraagt, verdient serieuze bestudering. Het door China en Rusland voorgestelde «suspension for suspension» is voor de VS niet bespreekbaar, omdat de VS stelt dat de ontwikkeling van een illegaal kernwapenprogramma in strijd is met de VN-Veiligheidsraadsresoluties en het Non-proliferatieverdrag (NPV) niet gelijkgesteld kan worden aan legale oefeningen die de VS uitvoert met zijn

bondgenoten. De voortdurende Noord-Koreaanse provocaties en retoriek dragen voorts niet bij aan een juiste onderhandelings-sfeer. De VS heeft desondanks signalen afgegeven aan Noord-Korea dat het bereid is te praten. Nederland zal, mede in EU-verband, het belang van een politieke, diplomatieke oplossing voor het conflict bij betrokken partijen, inclusief de VS, blijven benadrukken.

De leden van de PvdA-fractie zijn van mening dat de situatie in Noord Korea mogelijk erger is dan we denken en met name voor de bevolking. Zoals onlangs was te lezen in nrc.next waar Remco Breuker, hoogleraar Koreastudies aan de Universiteit Leiden enkele voorbeelden geeft: «Grootschalige export van mineralen en zeldzame metalen naar China, waarvan de inkomsten naar de elite gaan. Brute zuiveringen binnen die elite om zeggenschap over bronnen te krijgen. Enorme export van arbeiders (meer dan 100.000) om overzee onder erbarmelijke omstandigheden geld voor het regime te verdienen. Instandhouding van concentratiekampen, ondanks internationale druk, om bevolking «gemotiveerd» te houden. Illegale internationale wapen- en drugshandel. Extreem dure kerntesten en satellietlanceringen om staatsimago en volksmoreel hoog te houden.»

De leden van de PvdA-fractie zijn van mening dat de bevolking niet anders kan worden geholpen dan door de regering in Noord Korea onder druk te zetten. Helaas zien deze leden in de media niets anders dan dreigende taal tussen de VS en Noord-Korea, die zich enkel focust op kernwapens en ook niet bevorderlijk is voor de-escalatie van de verhoudingen. Wat is de inzet van het kabinet op de wijze waarop de EU, in overleg met de voornaamste regionale partners, het proces van de-escalatie kan ondersteunen, en hoe voorlichtingsactiviteiten en steun voor de volledige uitvoering van de VN-sancties door alle landen geïntensiveerd kunnen worden?

28. Antwoord van het kabinet

De-escalatie is inderdaad van groot belang – ook met het oog op het risico op miscalculatie. Mede op Nederlands initiatief heeft de EU haar inspanningen jegens Zuid-Korea, de VS, China, Rusland, Japan en Noord-Korea geïntensiveerd om de spanningen te de-escaleren. Nederland zal tijdens de aankomende Raad Buitenlandse Zaken pleiten voor intensieve voortzetting van de dialoog met de meest betrokken landen. Daarnaast is Nederland er voorstander van om in EU-verband op korte termijn een aantal derde landen te wijzen op het belang van volledige implementatie van VN-sancties, rekening houdend met de bevindingen van het expertpanel van het VN-sanctiecomité inzake Noord-Korea omtrent schendingen van het sanctieregime.

Wat is de stand van zaken met betrekking tot de uitwerking van aanvullende autonome restrictieve maatregelen, waaronder het toevoegen van personen en entiteiten op de sanctielijst en nieuwe economische en financiële sanctiemaatregelen? En vooral de sancties die voorzien in een totaalverbod op termijn op Noord-Koreaanse arbeiders in EU-lidstaten, zijn een belangrijk onderdeel van de maatregelen. Maar over welke termijn hebben we het dan?

29. Antwoord van het kabinet

De aankomende Raad Buitenlandse Zaken zal het genoemde pakket aanvullende autonome sancties aannemen. Dit geldt ook voor het totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders binnen de

EU. Deze maatregel heeft de vorm van een verbod op verlenging van reeds bestaande werkvergunningen voor Noord-Koreaanse arbeiders, bovenop een recent van kracht geworden verbod op het uitgeven van nieuwe werkvergunningen. Het aantal Noord-Koreanen werkzaam in de EU neemt hierdoor nog sneller af. Het kabinet heeft geen zicht op de einddata van bestaande werkvergunningen voor Noord-Koreaanse arbeiders in andere landen. Sinds 2013 zijn er in Nederland geen nieuwe aanvragen voor tewerkstellingsvergunningen of notificaties gedaan voor Noord-Koreanen.

En wat kan en gaat de EU doen om ook de buurlanden van Noord-Korea over te halen arbeiders uit dat land te weren? Zolang de sancties niet alomvattend en volledig zijn, is de schade van de sancties voor Noord-Korea beperkt, zo stellen de leden van de PvdA-fractie.

30. Antwoord van het kabinet

VN-Veiligheidsraadsresolutie 2375 van 11 september jl. omvat onder meer een verbod op het uitgeven van nieuwe werkvergunningen aan Noord-Koreanen met wie niet al voor 11 september 2017 contracten waren afgesloten. Ook buurlanden van Noord-Korea kunnen dus niet langer Noord-Koreaanse arbeiders aantrekken.

De leden van de fractie van de ChristenUnie lezen met instemming de inzet van het kabinet ten aanzien van Noord-Korea. Naar aanleiding van de berichtgeving omtrent wapenhandel tussen Noord-Korea en Egypte (<https://www.oneworld.nl/overig/noord-korea-en-egypte-innige-relatie-vooral-militair/>) en het gesprek over Noord-Korea van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken op 4 oktober 2017 met twee experts vragen deze leden om de Noord-Koreaanse handel in conventionele wapens tijdens de Raad Buitenlandse Zaken te bespreken. Wat kan er in Europees verband gedaan worden om deze ontduiking van de VN-sancties tegen te gaan?

31. Antwoord van het kabinet

Zie ook antwoord op vraag 24. Zoals eerder aangegeven is Nederland er voorstander van om in EU-verband op korte termijn een aantal derde landen te wijzen op het belang van volledige implementatie van VN-sancties, rekening houdend met de bevindingen van het expertpanel van het VN-sanctiecomité inzake Noord-Korea omtrent schendingen van het sanctieregime.

De leden van de SGP-fractie of, en op welke wijze, de EU «derde landen» steunt bij een betere implementatie van de bestaande VN-sancties die gericht zijn op het vergroten van de druk op het Noord-Koreaanse regime. In eerdere rapportages heeft de Minister aangegeven een militaire oplossing voor dit conflict «niet denkbaar» te achten.¹⁶ De leden van de SGP-fractie beamen dat het gebruik van militair geweld desastreuze consequenties heeft, maar hechten eraan te benoemen dat zij het Noord-Koreaanse regime fundamenteel onbetrouwbaar en kwaadwillend achten, ook wat betreft een mogelijke militaire optie. Op welke wijze wordt in EU- en NAVO-verband rekening gehouden met, en voorbereid op, scenario's waarin Noord-Korea, of een ander betrokken land, onverhoopt overgaat tot het gebruik van (nucleair) geweld?

¹⁶ Mondelinge vragen Karabulut over Noord-Koreaanse kernproef, 5 september 2017, Handelingen II 2016/17, nr. 98, item 4

32. Antwoord van het kabinet

Het risico van escalatie, met mogelijk het gebruik van (nucleair) geweld als gevolg, dient te worden afgewend gezien de desastreuze gevolgen hiervan. Een duurzame oplossing kan naar de mening van het kabinet uitsluitend op diplomatieke en politieke wijze worden verwezenlijkt. Het hierboven genoemde beleid van druk en dialoog is hierop gericht. De ontwikkelingen hebben binnen de EU en de NAVO de volle aandacht zoals ook blijkt uit bovenstaande antwoorden.

Eerder gaf de Minister aan dat Noord-Korea door Nederland in bilateraal en multilateraal verband wordt aangesproken op overtredingen van resoluties van de VN-Veiligheidsraad.¹⁷ Ook sprak de VNVR steun uit voor de inspanningen van Zuid-Korea om te komen tot een geloofwaardige dialoog met Noord-Korea. In hoeverre hebben sancties en dialogen tot op heden bijgedragen aan verbetering van de veiligheidssituatie?

33. Antwoord van het kabinet

Het kabinet is van mening dat een duurzame oplossing en daarmee het verbeteren van de veiligheidssituatie uitsluitend op diplomatieke en politieke wijze kan worden bereikt. Het Nederlandse beleid inzake Noord-Korea richt zich op een combinatie van druk en dialoog. De sanctiemaatregelen zijn bedoeld om Noord-Korea weer naar de onderhandelingsstafel te bewegen. Dit beleid zal zolang de veiligheidssituatie daarom vraagt, worden voortgezet en uitgebouwd.

Turkije

De leden van de PVV-fractie zijn van mening dat de ongemakkelijke relatie van de EU met het islamofascistische Turkije duidelijk de onmacht en zwakte laat zien van het EU-buitenlandbeleid. Zo is het deze leden een doorn in het oog dat de pre-accessiesteun nog steeds niet is gestopt en de geldkraan naar Turkije open blijft staan. Waarvoor in hemelsnaam? Is dat de beloning voor het vastzetten van Amerikaanse consulaatmedewerkers? Is dat wat je verdient als je medewerkers van Amnesty International voor 15 jaar wilt opsluiten? De leden van de PVV-fractie ontvangen graag een reactie over die absurde financiering van Turkije.

34. Antwoord van het kabinet

Nederland heeft in verschillende fora het opschorten van de pre-accessiesteun aan Turkije bepleit, conform de motie-Roemer/Segers (Kamerstukken 32 824 en 29279, nr. 158) en de motie-Van Rooijen (Kamerstuk 21 501 nr. 1217). Hier bleek onvoldoende draagvlak voor binnen de Raad. Gezien de ontwikkelingen in Turkije zal Nederland blijven pleiten voor opschorting van de pre-accessiesteun, onder andere tijdens de Europese Raad op 19 oktober 2017.

Tevens ontvangen de leden van de PVV-fractie graag een reactie op de onlangs gestarte Turkse militaire campagne in Noordwest-Syrië. Hoe kijkt het demissionaire kabinet aan tegen dit ingrijpen? Is de Minister voornemens dit actuele punt nog op de agenda van de RBZ te zetten omdat het grote consequenties kan hebben? Zo nee, waarom niet?

¹⁷ Antwoord van Minister Koenders (11 oktober 2016) op schriftelijke vragen over internationale druk op Noord-Korea, Aanhangsel Handelingen II 2016/17, nr. 172

35. Antwoord van het kabinet

Het kabinet heeft kennisgenomen van de mediaberichten over de Turkse militaire activiteiten in Syrië. Net als andere landen heeft Turkije het recht op zelfverdediging tegen gewapende aanvallen vanuit Syrië of Irak. Tegelijkertijd is het kabinet van mening dat Turkije met zijn militaire optreden in de regio de internationale inzet in de strijd tegen ISIS niet dient te bemoeilijken, conform het internationaal recht dient te handelen, en derhalve de beginselen van proportionaliteit en noodzakelijkheid in acht dient te nemen. Tijdens de Raad Buitenlandse Zaken wordt gesproken over de rol van Turkije in de regio.

De leden van de CDA-fractie constateren dat de relatie tussen Turkije en Europa al lange tijd ernstig is verstoord. President Erdogan heeft de militaire coup poging in de nacht van 15 juli 2016 aangegrepen om zo veel mogelijk politieke tegenstanders uit de weg te ruimen. Hij duldt geen enkele tegenspraak meer, ook niet uit het buitenland. Nederlanders en Duitsers worden voor nazi's uitgemaakt, bondskanselier Merkel wordt vergeleken met Adolf Hitler en zo zijn er nog talloze smakeloze voorbeelden van Erdogans harde retoriek richting het Westen. Is de Minister bereid te pleiten voor opschorting van de EU-toetredingsonderhandelingen en naar een alternatieve vorm van samenwerking met Turkije?

36. Antwoord van het kabinet

Het kabinet heeft ernstige zorgen over de verslechtering van de mensenrechtensituatie, de rechtsstaat en de stand van de bredere betrekkingen tussen Turkije en Europa. Tijdens de Raad Algemene Zaken van 29 september jl. heeft Nederland de Commissie verzocht een analyse te geven over deze ontwikkelingen en hoe deze zich verhouden tot de Kopenhagencriteria. Nederland zal tijdens de Raad Buitenlandse Zaken opnieuw pleiten voor het opschorten van de pre-accessiesteun en is van mening dat eventuele onderhandelingen over de modernisering van de douane-unie afhankelijk zijn van verbetering van de rechtsstaat in Turkije. Nederland zet zich wel in om de communicatiekanalen met Turkije open te houden, juist ook om deze problematiek te bespreken en activiteiten te coördineren.

Ook het NAVO-lidmaatschap van Turkije begint steeds problematischer te worden. Eerst waren er de Duitse parlementariërs die de op de Turkse luchtmachtbasis Incirlik gelegerde Duitse militairen niet mochten bezoeken. Erdogan gaf niet toe, waarna Duitsland besloot zijn militairen uit Turkije terug te trekken en over te brengen naar Jordanië, nota bene geen NAVO-lidstaat¹⁸. Daarnaast besloot Erdogan over te gaan tot de aanschaf van het Russische raketsysteem S-400, een systeem dat niet geïntegreerd kan worden in de veiligheidsstructuur van de NAVO¹⁹. Is de Minister bereid duidelijk stelling te nemen dat deze aanschaf een ondermijning vormt van het geïntegreerde luchtverdedigingssysteem van de NAVO, alsmede de solidariteit binnen het bondgenootschap? Deelt de Minister de zorgen van de leden van de CDA-fractie dat Turkije zich meer en meer afkeert van het Westen en op zoek gaat naar nieuwe bondgenoten?

¹⁸ <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/06/07/navouduitsland-verplaatst-militairen-van-turkije-naar-jordanie-10968287-a1562018>

¹⁹ <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/09/12/turkije-tart-navo-met-russische-raket-12968993-a1573224>

37. Antwoord van het kabinet

Voor het antwoord op deze vraag verwijst het kabinet graag naar de Kamerbrief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 26 september jl. over dit onderwerp. Over de opstelling van Turkije binnen de NAVO is ook eerder door de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie uitvoerig met uw Kamer van gedachten gewisseld tijdens het Algemeen Overleg over de NAVO Top op 23 mei jl.

De leden van de SP-fractie vragen de Minister te reageren op de recente berichten dat het Turkse leger de Syrische provincie Idlib zou zijn binnengetrokken. Wat klopt er van deze berichten? Welk beeld heeft de Minister van de Turkse activiteiten in de Syrische provincie? Worden deze veroordeeld? Deelt de Minister de vrees van deze leden dat de Turkse militaire aanwezigheid in Syrië hoofdzakelijk gericht lijkt tegen Koerdische strijders in het noorden van het land?

38. Antwoord van het kabinet

Het kabinet heeft kennisgenomen van de mediaberichten over Turkse militaire activiteiten in Noordwest-Syrië. Net als andere landen heeft Turkije het recht op zelfverdediging tegen gewapende aanvallen vanuit Syrië of Irak. Tegelijkertijd is het kabinet van mening dat Turkije met zijn militaire optreden in de regio de internationale inzet in de strijd tegen ISIS niet dient te bemoeilijken, conform het internationaal recht dient te handelen, en derhalve de beginselen van proportionaliteit en noodzakelijkheid in acht dient te nemen.

Voor wat betreft de betrekkingen met Turkije zijn de leden van de fractie van de ChristenUnie verheugd te vernemen dat de Minister modernisering van de douane-unie afhankelijk wil maken van de verbetering van de rechtsstaat in Turkije. Ook stelt de Minister dat Nederland zal pleiten voor het opschorten van de pre-accessiesteun. Betekent dit dat de pre-accessiesteun mede afhankelijk gemaakt zal worden van verbetering van de rechtsstaat in Turkije of dat de pre-accessiesteun definitief afgeschaft zal worden?

39. Antwoord van het kabinet

In verband met de zorgen omtrent de rechtsstaat in Turkije heeft Nederland in verschillende fora het opschorten van de pre-accessiesteun aan Turkije bepleit, conform de motie-Roemer/Segers (Kamerstukken 32 824 en 29279, nr. 158) en de motie-Van Rooijen (Kamerstuk 21 501 nr. 1217). Hier bleek onvoldoende draagvlak voor binnen de Raad. Gezien de ontwikkelingen in Turkije zal Nederland blijven pleiten voor opschorting van de pre-accessiesteun, onder andere tijdens de Europese Raad op 19 oktober 2017.

De leden van de ChristenUnie-fractie delen de zorgen omtrent de Turkse retoriek over het Koerdisch referendum over onafhankelijkheid. Is de Minister bereid deze zorgen te plaatsen in een bredere verontrusting over de positie van achtergestelde minderheden in Turkije, waaronder christelijke groeperingen?

40. Antwoord van het kabinet

Het kabinet heeft kennisgenomen van de Turkse retoriek in reactie op het Koerdische onafhankelijkheidsreferendum. Het kabinet constateert dat de Turkse reactie vooralsnog beperkt blijft tot uitspraken en militair machtsvertoon langs de grens. Er is alle partijen, inclusief de regionale actoren, veel aan gelegen om verdere escalatie te voorkomen. Kalmte en terughoudendheid zouden op dit moment de boventoon moeten voeren en alle inspanningen moeten zich richten op het actief bevorderen van constructieve dialoog tussen Bagdad en Erbil. Nederland heeft dit meermaals in EU verband opgebracht en zal dat ook in contacten met Bagdad en Erbil blijven doen.

Het kabinet maakt zich ernstig zorgen over de algemene verslechtering van de mensenrechtensituatie en de rechtsstaat in Turkije. Nederland blijft Turkije onder andere in EU-verband aanspreken op de verplichting om mensenrechten te respecteren en de rechtsstaat te waarborgen. De ambassade in Ankara onderhoudt ook nauw contact met de non-gouvernementele organisaties die zich bezighouden met de rechten van minderheden in Turkije en bracht onlangs ook conform de eerdere toezegging in antwoord op schriftelijke vragen van de leden Van Helvert en Knops (2017Z09217) een bezoek aan het Syrisch-orthodoxe klooster Mor Gabriel om te spreken over situatie van Aramese minderheid in Turkije

Wat betreft de situatie in Turkije vragen de leden van de SGP-fractie in hoeverre de Minister handhaving in plaats van beëindiging van het EU-toetredingsproces noodzakelijk acht om een strategisch partnerschap met Turkije te behouden. Is reeds duidelijk hoe de Commissie de recente politieke en maatschappelijke ontwikkelingen in Turkije ziet in het licht van de criteria van Kopenhagen? Wat is de visie van het Nederlandse kabinet in dezen?

41. Antwoord van het kabinet

Het kabinet zet zich in om de communicatiekanalen met Turkije, onder andere via de Europese Unie, open te houden. Tijdens de Raad Algemene Zaken van 25 september jl. verzocht Nederland de Europese Commissie om de tijdens de komende Europese Raad een analyse te geven over hoe de recente ontwikkelingen zich verhouden tot de Kopenhagencriteria. Nederland wacht de analyse van de Commissie af.

Mensenrechtenbeleid

De leden van de D66-fractie zijn verheugd dat de Raad Buitenlandse Zaken uitgebreid zal stil staan bij het mensenrechtenbeleid van de Europese Unie. De genoemde leden onderschrijven dat het mensenrechtenbeleid een wezenlijk onderdeel is van het buitenlands beleid, zowel voor Nederland als de Europese Unie. De genoemde leden zijn zeer verheugd dat het is gelukt om de Jemen-resolutie aangenomen te krijgen in de Mensenrechtenraad waarmee een internationaal onderzoek naar de mensenrechtenschendingen in Jemen mogelijk is gemaakt, en willen de Minister complimenteren met dit succes. De genoemde leden vragen de Minister toe te lichten hoe dit onderzoek eruit komt te zien en wanneer dit van start zal gaan. De leden vragen de Minister ook of het mogelijk is om de Kamer regelmatig te informeren over de voortgang van dit onderzoek.

42. Antwoord van het kabinet

Nederland is verheugd dat de Mensenrechtenraad in Genève met consensus een resolutie heeft aangenomen die voorziet in de oprichting van een groep van internationale en onafhankelijke experts die onderzoek zal gaan doen naar de schending van mensenrechten en de schending van internationaal humanitair recht in Jemen. Dit is een belangrijke stap op weg naar gerechtigheid voor de bevolking van Jemen. Nederland heeft zich hier de afgelopen jaren sterk voor ingezet. Dankzij de inzet van een kerngroep van landen bestaande uit Canada, Ierland, Luxemburg, België en een leidende rol van Nederland kon dit resultaat worden bereikt. Gedurende de Mensenrechtenraad is intensief en constructief onderhandeld met leden van de Arabische Groep om tot consensus te komen zonder dat Nederland de basisprincipes van een dergelijk onderzoek – onafhankelijk, internationaal, geloofwaardig – hoefde te verzwakken. Ook de VS, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk hebben een rol gespeeld bij het vinden van consensus.

De uiteindelijke consensusresolutie houdt alle voor Nederland belangrijke elementen overeind: 1) Een onafhankelijke groep van eminente internationale en regionale experts zal onderzoek doen naar alle vermeende schendingen in Jemen sinds september 2014; 2) Het mandaat is gericht op onderzoek naar schendingen van zowel de mensenrechten als humanitair oorlogsrecht; 3) Waar mogelijk zullen verantwoordelijken worden geïdentificeerd; 4) De resultaten van hun onderzoek zullen via de Hoge Commissaris in de Mensenrechtenraad besproken worden in een interactieve dialoog; 5) De groep van experts zal algemene aanbevelingen kunnen doen teneinde de mensenrechtensituatie te verbeteren en zo nodig kunnen zij advies geven over toegang tot rechtspraak, *accountability* en verzoening; 6) De groep van experts zal in nauw contact staan met Jemenitische autoriteiten, VN instanties en regionale organisaties.

Alle partijen bij het conflict kunnen worden aangesproken op de mate waarin zij medewerking verlenen en toegang bieden aan de internationale onderzoekers. Het feit dat het mandaat in een consensusresolutie werd opgenomen, maakt dat alle partijen kunnen worden aangesproken op het meewerken aan de implementatie van de resolutie.

Het kantoor van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten zet alles in het werk om tot een snelle start van de werkzaamheden van de groep van eminente experts te komen. Er wordt al actief nagedacht over de benoeming van de leden van de groep. Dit proces van implementatie zal de komende maanden nauwgezet door Nederland worden gevolgd en aangemoedigd. De benoeming van de leden van de groep eminente experts zal pas formeel mogelijk zijn na de goedkeuring van de begroting door zogenoemde Vijfde Commissie van de Algemene Vergadering, eind dit jaar in New York. Het budget zal naar verwachting hetzelfde zijn als het budget voor een *Commission of Inquiry*. Het onderzoek zal daarna van start kunnen gaan. Uw Kamer zal worden geïnformeerd over de resultaten van dit onderzoek.

De leden van de SP-fractie verwelkomen dat op aandringen van Nederland en een internationale coalitie er een internationaal en onafhankelijk onderzoek komt naar schendingen van het internationale recht vanwege de verwoestende oorlog in Jemen, die in 2014 begon.

Maar helaas is dit niet het vergaande onderzoek waar Nederland terecht op inzette. Klopt het dat dit geen officiële commissie van onderzoek is waarvan de conclusies bij het Internationaal Strafhof kunnen worden neergelegd? Kan de Minister aangeven welke beperkingen er allemaal gelden voor het onderzoek? En welke landen hebben dergelijke beperkingen aan het onderzoek bepleit? Kan de Minister ook ingaan op de dreigementen die Saudi-Arabië uitte tegen Nederland en andere landen die voorstander zijn van een volwaardig onderzoek? Wat zegt dit over de betrekkingen met dit land?

43. Antwoord van het kabinet

Zie ook het antwoord op vraag 42. Nederland heeft zich steeds ingezet voor een onafhankelijk internationaal onderzoek naar alle schendingen van mensenrechten en humanitair oorlogsrecht in Jemen, en is verheugd dat dit onderzoek er nu komt. De regering van Jemen, en landen als Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, Egypte en Soedan verzetten zich lang tegen een *Commission of Inquiry*. Zij uitten zorgen dat deze het politieke proces zou verstoren en daarnaast het werk van de Nationale Onderzoekscommissie die was ingesteld door de regering van Jemen, zou bemoeilijken. Het feit dat uiteindelijk een resolutie met consensus kon worden aangenomen, maakt het mogelijk dat de groep van experts ook daadwerkelijk aan de slag kan en toegang krijgt.

Nederland heeft voorafgaand en tijdens de onderhandelingen in nauw contact gestaan met onder meer Jemen en Saoedi-Arabië, en heeft zich steeds constructief opgesteld zonder toe te geven op de specifieke onderdelen die voor Nederland onderdeel zouden moeten zijn van een eindresultaat van de onderhandelingen. Het kabinet kent de berichten over een in Riyadh verspreid non-paper waarin wordt gesproken over mogelijke gevolgen voor landen die Nederland en Canada zouden steunen, maar heeft dit zelf niet ontvangen.

Uiteindelijk heeft de brede steun voor de Nederlandse conceptresolutie geresulteerd in een voor Nederland acceptabel resultaat dat voldoet aan de voorwaarden die Nederland had gesteld voor dit eindresultaat. Ook Saoedi-Arabië en de regering van Jemen hebben dit compromis geaccepteerd. Na afloop van de onderhandelingen is er op het niveau van de Minister van Buitenlandse Zaken contact geweest met Saoedi-Arabië en is er tevredenheid met het behaalde resultaat uitgesproken. Volgens het kabinet heeft dit onderhandelingsproces geen verdere gevolgen voor de bestaande betrekkingen met Saoedi-Arabië.

De leden van de CDA-fractie verwelkomen het internationale onderzoek naar oorlogsmisdaden en mensenrechtenschendingen in Jemen, waartoe de VN-Mensenrechtenraad op 29 september jl. unaniem heeft besloten. Het nationale onderzoek van Jemen zelf is ook wat de CDA-fractie betreft niet toereikend. Kan de Minister aangeven wie er nu het meest zijn zin heeft gekregen? Nederland, dat een onafhankelijk internationaal onderzoek wilde? Of Saudi-Arabië, dat Nederland en zijn bondgenoten in de VN-Mensenrechtenraad onder druk heeft gezet om met een minder sterke tekst te komen?

44. Antwoord van het kabinet

Zie antwoord op vraag 42 en 43.

De leden van de D66-fractie lezen dat de Nederland zich in VN-verband zal inzetten voor de totstandkoming van een internationaal wapenembargo tegen Myanmar. De genoemde leden ondersteunen deze inzet van de regering. Graag horen zij van de regering hoe haalbaar een dergelijk embargo wordt geacht. Met welke landen kan Nederland hierin optrekken, en kan de Minister toelichten wat de positie is van diverse EU-lidstaten? Is het mogelijk om de EU op dit punt eensgezind te laten optreden, zo vragen deze leden.

45. Antwoord van het kabinet

De EU heeft een volledig wapenembargo tegen Myanmar. Er is zeker gezien de recente ontwikkelingen geen reden tot het versoepelen van dit embargo. De EU-lidstaten zijn eensgezind op dit punt. De VS heeft opgeroepen tot een internationaal wapenembargo tegen Myanmar en Nederland steunt dit streven. Een internationaal wapenembargo zal moeten worden overeengekomen in VN verband. Het forum dat hiertoe kan besluiten door middel van een resolutie is de Veiligheidsraad. Nederland maakt hier echter nog geen deel van uit en zal per 1 januari 2018 lid worden. Nederland zal zich met de VS inspannen om in ieder geval gelijkgezinde veiligheidsraadsleden als Frankrijk, Verenigd Koninkrijk en Zweden mee te krijgen. Een resolutie kan echter alleen worden aangenomen indien permanente leden zoals China en Rusland zich hier niet tegen verzetten. Vooralsnog steunen zij de Myanmarse autoriteiten bij het optreden in Rakhine.

De leden van de SP-fractie delen de zorgen over de ontwikkelingen in Myanmar, vooral met betrekking tot schrijnende situatie van Rohingya, de moslimminderheid in het land. Ondanks een EU-wapenembargo heeft in ieder geval Groot-Brittannië het leger van het land getraind. Kan de Minister daar op ingaan? Is die training nu gestaakt? Zijn er ook andere EU-landen die het leger van Myanmar, dat verantwoordelijk is voor grootschalige etnische zuiveringen, trainen of hebben getraind? Is de Minister bereid er in EU-verband op aan te dringen dat dergelijke training per direct wordt gestaakt?

46. Antwoord van het kabinet

Het Verenigd Koninkrijk heeft op 19 september jl. aangekondigd de training van Myanmarse militairen stop te zetten. Deze training was beperkt tot Engelse taaltraining en mensenrechten-training. Op 4 oktober jl. heeft Frankrijk vergelijkbare maatregelen aangekondigd, waarin training aan Myanmarse militairen en bezoeken van veiligheidsfunctionarissen worden stopgezet. Het kabinet heeft geen volledig overzicht van alle landen die trainingen verzorgden aan Myanmar.

Het trainen van militairen op het gebied van civiel-militaire relaties in een rechtsstaat en democratie is niet verboden onder een wapenembargo. Nederland heeft bijvoorbeeld twee Myanmarse militairen opgenomen in een training op het gebied van rechtsstaat, mensenrechten en diplomatie bij Clingendael in 2016. Een dergelijke training wordt ook aan andere landen aangeboden. In reactie op de recente ontwikkelingen heeft het kabinet besloten elke betrokkenheid van Myanmarse militairen in trainingen op te schorten. Het kabinet zet zich ervoor in om in EU-verband af te spreken dat uitnodigingen aan de Commandant

der Strijdkrachten en andere hoge militaire functionarissen van het Myanmarese leger worden opgeschort en dat alle praktische samenwerking met het Myanmarese leger worden heroverwogen.

Is de Minister verder bereid aan te dringen op sancties tegen leden van het leger van Myanmar die verantwoordelijk zijn voor de zuiveringen? Zo nee, waarom niet?

47. Antwoord van het kabinet

Het kabinet is voorstander van het instellen van persoonsgerichte sancties tegen verantwoordelijke leden van het Myanmarese leger door de EU en pleit hier ook voor in EU-verband. Binnen de EU is momenteel nog een discussie tussen lidstaten gaande over de Europese reactie op het geweld in Myanmar, waarbij de kortetermijndoelstelling, namelijk een einde aan het geweld, en de betrokkenheid van de EU bij de ontwikkeling van Myanmar op de lange termijn centraal staan.

De leden van de PvdA-fractie wijzen er op dat vrouwen die gevlucht zijn uit Myanmar melding maken van massale verkrachtingen door militairen. En ook uit de kampen in Bangladesh komen veel verhalen van vrouwen die te maken hebben met seksueel geweld. Is de Minister bereid dit bij de RBZ in te brengen en te bezien of de EU bereid is een bijdrage leveren aan de opvang van deze vrouwen? Kan de Minister aangeven of de Hoge Vertegenwoordiger hierover contact heeft met de regering van Bangladesh? In Myanmar zelf is nauwelijks tot geen toegang mogelijk voor hulpverleners. Op welke wijze is er of kan er vanuit de EU druk uitgeoefend op de regering van Myanmar om in ieder geval hulpverleners toegang te geven tot Rakhine State in Myanmar om de burgerbevolking te helpen?

48. Antwoord van het kabinet

Het kabinet heeft grote zorgen over de berichten van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes in Rakhine. In EU-verband heeft Nederland het belang benadrukt van een duidelijk signaal van de EU richting de Myanmarese autoriteiten dat deze ernstige mensenrechtenschendingen tegen vrouwen onacceptabel zijn en moeten stoppen. De Myanmarese autoriteiten zijn verantwoordelijk voor de veiligheid van Rohingya's en andere inwoners in Rakhine. De EU heeft sinds 25 augustus jl. EUR 3 miljoen bijgedragen aan hulp voor vluchtelingen in Bangladesh op het gebied van voedsel, onderdak en sanitatie. Nederland heeft een extra bijdrage van EUR 2 miljoen toegezegd via de VN en het Rode Kruis om Bangladesh te ondersteunen bij de opvang van Rohingya-vluchtelingen. Daarnaast ontvangen internationale organisaties niet-geoordeelde bijdragen van Nederland en is EUR 1 miljoen verstrekt aan het Internationale Rode Kruis voor hulp aan ontheemden in Myanmar. Via de Nederlandse ambassade in Bangladesh zal steun worden gegeven aan een UNFPA-programma op het gebied van seksuele en reproductieve gezondheid en opvang van slachtoffers van seksueel geweld in de streek waar de Rohingya zich bevinden. Ook wordt EUR 1 miljoen beschikbaar gesteld voor water en sanitaire voorzieningen.

NL heeft bilateraal en in EU-verband herhaaldelijk bij de Myanmarese autoriteiten aangedrongen op het verlenen van toegang aan hulpverleners in Noord-Rakhine. Positief is dat, na lang aandringen vanuit de internationale gemeenschap, uitein-

delijk het Internationale Rode Kruis nu actief is in Noord-Rakhine. Het gaat hierbij echter nog altijd om beperkte toegang tot het gebied. Nederland zal, ook via de EU, blijven aandringen op verdere humanitaire toegang.

De leden van de SGP-fractie steunen de lijn van het kabinet inzake het streven naar kritische en eenduidige EU- en VN-boodschappen richting Myanmar.

49. Antwoord van het kabinet

Dank.

Venezuela

De leden van de VVD-fractie zijn blij te vernemen dat Nederland zich sterk maakt voor een discussie over (meer) gerichte individuele sancties tegen mensenrechtenschenders in Venezuela en aandringt op het voorbereiden van dergelijke maatregelen. Kan de Minister aangeven of hij verwacht dat deze oproep brede steun krijgt, en als dat het niet het geval is, welke bezwaren andere lidstaten hebben tegen dergelijke gerichte sancties?

50. Antwoord van het kabinet

Sommige lidstaten willen het verloop van de Venezolaanse gouverneursverkiezingen van 15 oktober a.s. afwachten alvorens een positie in te nemen over sancties. Tijdens de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober zal Venezuela besproken worden, waarna de discussie over mogelijke sancties op 17 oktober zal worden voortgezet op expertniveau in Brussel.

De leden van de D66-fractie vinden het positief dat de Nederlandse regering zich samen met andere EU-lidstaten inspant voor een bespreking tijdens de RBZ van de situatie in Venezuela, en aandringt op sancties en een exportverbod van bepaalde middelen. Is de Minister bereid om uitgebreid terug te koppelen over de bespreking op dit punt, en welke concrete resultaten zijn behaald?

51. Antwoord van het kabinet

De terugkoppeling zal via het reguliere Verslag van de Raad Buitenlandse Zaken plaatsvinden.

Inzake de verslechterde politieke en mensenrechtensituatie in Venezuela steunen de leden van de SGP-fractie de ingezette lijn inzake sancties tegen personen en een exportverbod op repressie- en IT-surveillancemiddelen. Op welke andere zaken moet een exportverbod overwogen worden?

52. Antwoord van het kabinet

Op dit moment ziet het kabinet geen reden om een exportverbod op andere zaken te overwegen. De keuze voor middelen voor interne repressie en IT-surveillance is een bewuste omdat deze middelen ingezet kunnen worden tegen de Venezolaanse bevolking. Zo zijn er tijdens protesten van april tot juli van dit jaar meer dan 124 doden gevallen. Uit een rapport over deze voorvallen van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten worden veiligheidstroepen verantwoordelijk gehouden voor de dood van 46 personen.

De leden van de VVD-fractie hebben kennisgenomen van de verlenging van het mandaat van EUNAVFOR MED Sophia. Hoewel deze leden liever niet via de geannoteerde agenda waren geïnformeerd, verwelkomen zij de verlenging maar vooral de uitbreiding van het mandaat met informatie-uitwisseling over mensenmokkel en het surveilleren tegen de oliesmokkel. Nu besloten is het mandaat te verlengen zijn de leden van de VVD-fractie bijzonder benieuwd naar de resultaten tot nu toe. Op welke wijze kunnen zij die tegemoet zien?

53. Antwoord van het kabinet

De operatie bevindt zich vooralsnog in fase 2a van ontplooiing en is beperkt tot het optreden in de internationale wateren voor de kust van Libië. Dit belemmert de operatie in haar mandaat om mensensmokkelaars aan te pakken. Desondanks heeft de operatie sinds haar ontplooiing in juni 2015, 117 verdachten van mensensmokkel aangehouden en 484 boten die voor de overtocht vanuit Libië gebruikt werden, ontmanteld. EUNAVFOR MED Sophia heeft daarbij meer dan 40.500 mensen in nood gered.

Sinds het najaar van 2016 heeft de operatie ook een trainingsprogramma voor de Libische kustwacht. Tot nu toe zijn circa 140 leden van de Libische kustwacht getraind. Op 25 september jl. zijn circa 65 nieuwe trainees van start gegaan.

Nederland levert in 2017 geen militaire bijdrage aan EUNAVFOR MED Sophia, behalve een stafofficier in het hoofdkwartier in Rome. Nederland heeft daarnaast EUR 165.000 bijgedragen aan de financiering van het lopende trainingsprogramma voor de Libische kustwacht.

De leden van de D66-fractie vinden het goed dat het mandaat van de EU maritieme operatie EUNAVFOR MED Sophia is verlengd. Wel ontvangen zij graag een uitgebreidere toelichting over de uitbreiding van het mandaat, in het bijzonder de monitoring van de Libische kustwacht en het surveilleren tegen de oliesmokkel uit Libië. Wat houdt de monitoring precies in, zo vragen deze leden. Wie gaat surveilleren tegen oliesmokkel, en op welke wijze? En welke acties kunnen worden ondernomen indien dergelijke smokkel wordt geconstateerd, zo vragen deze leden.

54. Antwoord van het kabinet

De monitoring van de Libische kustwacht door EUNAVFOR MED Sophia zal plaatsvinden door verzameling van informatie, monitoring op afstand en overleg met de Libische autoriteiten. Gelet op het gebrek aan toegang tot de territoriale wateren en het vaste land in Libië, zal de operatie zich vooral baseren op informatie van partners die daar wel opereren, zoals de Italiaanse Marine en EUBAM Libië. De monitoring zal onder meer gericht zijn op:

- **activiteiten van de eenheden van de Libische kustwacht, inclusief hun vertrek- en aankomsttijden, operatiegebied en inzet;**
- **informatie over het geheel van het opereren van de Libische kustwacht;**
- **uitwisseling tactische maritieme informatie ten behoeve van een gedeelde *situational awareness*;**

- **periodieke overleggen tussen de vertegenwoordigers van de operatie en de Libische kustwacht om de rapportage van de gemonitorde inzet te bespreken;**
- **informatie die verzameld wordt vanuit de internationale wateren en vanuit de lucht.**

EUNAVFOR MED zal haar maritieme en luchtcapaciteiten gebruiken om een beter inzicht te verkrijgen in de mogelijke oliesmokkel voor de kust van Libië. Het optreden hier tegen wordt echter overgelaten aan de desbetreffende Libische of internationale rechtshandhavingsinstanties.

De leden van de SP-fractie maken zich grote zorgen over aanhoudende berichten over schendingen van mensenrechten in Libië en door leden van de Libische kustwacht. Kan de Minister garanderen dat de EU-missie voor de kust van Libië op geen enkele wijze aan dergelijke schendingen bij kan dragen? Zo ja, hoe wordt dat zeker gesteld?

55. Antwoord van het kabinet

De training van EUNAVFOR MED Sophia heeft tot doel de Libische kustwacht effectiever en conform de standaarden van het internationale recht te laten opereren. Een training over mensenrechten, die in samenwerking met UNHCR wordt verzorgd, maakt dan ook uitdrukkelijk onderdeel uit van het trainingsprogramma. De nieuwe taak van de operatie tot monitoring van het optreden van de Libische kustwacht zal verder bijdragen aan een dialoog en advisering over de bescherming van mensenrechten van migranten.

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen of de Minister in de Raad voor wat betreft de EU-operatie EUNAVFOR MED Sophia aan de orde wil stellen welke concrete resultaten deze missie moet gaan laten zien gezien de taak mensensmokkelnetwerken op de Middellandse Zee te ontwrichten.

De leden van de SGP-fractie vragen of het kabinet het uitgebreide mandaat voor de EU-operatie EUNAVFOR MED Sophia toereikend acht voor een effectieve aanpak van mensensmokkel in het centrale Middellandse Zeegebied? Leidt operatie Sophia reeds tot merkbare effecten, bijvoorbeeld tot een afname in het aantal daders en slachtoffers van mensensmokkel en mensenhandel?

56. Antwoord van het kabinet

EUNAVFOR MED Sophia heeft vanwege de politieke instabiliteit in Libië vooralsnog geen toestemming verkregen voor het opereren in territoriale wateren en aan vaste land in Libië. Dit belemmert de uitvoering van het mandaat. Zoals blijkt uit de toelichting over de resultaten van de operatie onder vraag 53, is EUNAVFOR MED Sophia desondanks in staat een bijdrage te leveren aan de aanpak van mensensmokkel. Bovendien heeft de operatie zich inmiddels ontwikkeld tot de spin in het web in het migratiedomein in de centraal Middellandse Zee, onder andere door de samenwerking met de Europese en Italiaanse rechtshandhavingsinstanties, de Libische kustwacht en de ngo's. De migratiestroom via de centraal Middellandse Zee is zeer in beweging en wordt beïnvloed door het handelen van een groot aantal actoren, waardoor het vooralsnog niet mogelijk is om eenduidige conclusies te trekken over het effect van de operatie

op het aantal daders en slachtoffers van mensensmokkel en -handel.

Nederlandse inzet bij EU-Afrika Top 28/29 november

De leden van de CDA-fractie zouden graag van de Minister willen weten wat de inzet wordt van Nederland tijdens de EU-Afrika Top op 28 en 29 november 2017. Deze Top wordt voorbereid in Europa tijdens deze aanstaande RBZ. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister wat de Nederlandse inzet precies is en in hoeverre deze overeind kan blijven wanneer er gekozen wordt voor de formulering van een gemeenschappelijke Europees mandaat. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister waar de kernpunten, hoofddoelen en rode lijnen zitten voor de Nederlandse regering. Deze leden ontvangen daarom graag, eventueel separaat aan dit Schriftelijk Overleg, een uiteenzetting van de Nederlandse inzet voor de EU-Afrika Top. Graag zouden de leden van de CDA-fractie de volgende zaken in het eindresultaat van de EU-Afrika Top terugvinden: Concrete aspecten ter beheersing van de migratie en een verbetering van de governance van de Afrikaanse Unie (AU).

De leden van de CDA-fractie vragen de Minister welke structuur wordt aangelegd ten behoeve van de overlegorganisaties in de toekomst. Daarbij is een belangrijke vraag hoe de afspraken die tijdens deze Top gemaakt worden, gecontroleerd worden op naleving. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister om aan te geven wat wordt verwacht van de AU, en wat de EU wil gaan doen om zijn doelstellingen te bereiken in Afrika. De EU moet de AU als een gelijkwaardige en betrouwbare bondgenoot zien. Het is van belang dat de AU eigenaar wordt van bepaalde issues die van belang zijn voor de EU, zoals migratie of het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's). De leden van de CDA-fractie vragen de Minister of er vaker overleg gaat plaatsvinden dan eens in de 3 jaar. Ook vragen zij de Minister om tijdens de Top te pleiten voor het opstellen van een stappenplan of routekaart inzake de aanpak van migratie in samenspraak met de AU.

57. Antwoord van het kabinet

De EU en AU hebben gezamenlijk gekozen voor het volgende overkoepelende thema van de AU-EU-top: «Investing in Youth for a sustainable future». Hoewel de specifieke agendapunten voor de Top nog niet vastliggen, hebben zowel de EU als de AU aangegeven migratiesamenwerking tussen de EU-lidstaten en de landen op het Afrikaanse continent aan de orde te willen stellen. Het kabinet onderschrijft deze focus. Daarnaast zal ook mensenrechten een belangrijk onderwerp zijn voor de EU.

De EU Hoge Vertegenwoordiger en de Europese Commissie hebben in de Gezamenlijke Mededeling van 4 mei jl. over een vernieuwde impuls voor de Afrika-EU relatie de ambitie uitgesproken in te zetten op een modernisering en versterking van de samenwerking met Afrika. De EU wil inzetten op zo concreet mogelijke afspraken met Afrikaanse landen. Het kabinet steunt deze inzet en deelt het standpunt van de CDA-fractie dat het maken van concrete afspraken in het licht van een gelijkwaardige relatie van groot belang is.

Bespreking van de institutionele aspecten van de Afrikaanse Unie – zoals zelf-financiering en organisatorische hervormingen – is voorbehouden aan de Afrikaanse Unie zelf en maakt deel uit van de agenda van de reguliere AU-toppen in januari en juli.

Het kabinet zal, voorafgaande aan de AU-EU-Top, de Nederlandse inzet uitbreider toelichten in een brief aan de Kamer.

Marokko

Na de grote demonstraties in het noordelijke Rif-gebied in Marokko sinds oktober vorig jaar heeft Marokko honderden leiders en activisten van de Hirak beweging opgepakt. De leden van de SP-fractie vragen de Minister hier op in te gaan. Wat doen Nederland en de EU om toe te zien op eerlijke processen dan wel vrijlating van deze politieke gevangenen? Kan de Minister ook ingaan op de mate waarin de Marokkaanse regering tegemoet komt aan de rechtvaardige eisen van de Hirak beweging?

58. Antwoord van het kabinet

Zoals is geantwoord in reactie op vragen over de protesten in het noorden van Marokko afkomstig van de PvdA, SP en Denk van 31 mei en 1 juni (Aanhangsel Handelingen II 2016/17, nrs. 2554, 2555, 2556), volgt het kabinet de situatie in Marokko nauwlettend, inclusief de situatie van de personen die in dit verband zijn gearresteerd. Indien mogelijk worden processen bijgewoond door de Nederlandse ambassade, al dan niet samen met EU-lidstaten. Ook is er regelmatig contact met de advocaten van betrokkenen, met mensenrechtenorganisaties en met de Marokkaanse autoriteiten over de behandeling van de gearresteerden. Tijdens zijn bezoek aan Rabat op 6 oktober jl. heeft de Minister van Veiligheid en Justitie hierover eveneens met zijn ambtgenoot gesproken.

PESCO

Naar aanleiding van het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken van 7 en 8 september jl. vragen de leden van de ChristenUnie-fractie met welke inzet ten aanzien van deelname aan de permanente en gestructureerde samenwerking (PESCO) de Minister naar de Raad gaat.

59. Antwoord van het kabinet

De Europese Raad zal kennisnemen van de geboekte voortgang bij de voorbereiding van de notificatie voor PESCO en zal concluderen dat er ten tijde van de Raad Buitenlandse Zaken van 13 november a.s. met de Ministers van Buitenlandse Zaken en Ministers van Defensie overeenstemming wordt bereikt over deze notificatie. Nederland is, zoals afgesproken tijdens de Europese Raad van juni jl., voorstander van een ambitieus en inclusief PESCO, dat tot concrete resultaten gaat bijdragen op zowel het terrein van gezamenlijke capaciteitsontwikkeling als betere samenwerking bij de inzet van EU-missies en operaties. PESCO kan de impuls geven aan de versterking van het Gemeenschappelijke Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) die in het licht van de actuele geopolitieke context en ontwikkelingen hard nodig is.

De leden van de SGP-fractie vragen of er tijdens de laatste RBZ naast «brede steun» voor een inclusief en ambitieus PESCO, ook kritische geluiden weerklonken. Zo ja, door welke landen gebeurde dit, wat is de aard van de kritiek, en wat is de visie hierop van Nederland? Wat is of wordt de inhoud van de «gezamenlijke notificatie» die de lidstaten die aan PESCO willen gaan deelnemen zullen sturen naar de Hoge Vertegenwoordiger en de Raad? Deelt de Minister de visie van de leden van de SGP-fractie dat onderdeel van de PESCO-afspraken moet zijn dat lidstaten

altijd de eindverantwoordelijkheid en zeggenschap behouden over de inzet van hun militairen?

60. Antwoord van het kabinet

Het merendeel van de lidstaten is groot voorstander van het instellen van een ambitieus en inclusief PESCO. Dat bleek ook al tijdens de Europese Raad van juni jl. toen dit ambitieniveau met consensus werd vastgesteld. De grote lidstaten spelen een voortrekkersrol. Van het Verenigd Koninkrijk (Brexit) en Denemarken (opt-out op GVDB) is bekend dat zij niet aan PESCO zullen deelnemen. Enkele lidstaten hebben vraagtekens bij de vormgeving van PESCO, maar stellen het concept en de oprichting van PESCO niet ter discussie. Zo hechten zij bijvoorbeeld sterk aan de NAVO en willen voorkomen dat sterkere EU-samenwerking tot duplicatie leidt. Nederland hecht zoals bekend ook sterk aan de NAVO en ziet de NAVO als hoeksteen voor onze collectieve verdediging. Dat laat onverlet dat Europa meer verantwoordelijkheid moet nemen op veiligheidsgebied. Daartoe wordt Europa binnen de NAVO ook aangespoord. Sterkere EU-samenwerking op defensiegebied die leidt tot meer en betere defensiecapaciteiten in EU-lidstaten. Een grotere gereedheid bij inzet in missies draagt volgens Nederland ook bij aan een sterker Europees aandeel in de NAVO.

Lidstaten hebben het voornemen om de notificatie gezamenlijk te doen. Op die manier is direct duidelijk welke landen aan PESCO mee willen doen. De Europese Raad van juni jl. bepaalde dat ten behoeve van die notificatie de PESCO-criteria en verbintenissen («commitments») nader worden uitgewerkt. De inzet van Nederland is om te komen tot ambitieuze criteria en verbintenissen, zodat PESCO de defensiesamenwerking tot een hoger niveau zal brengen. De criteria voor PESCO-deelname staan als zodanig verwoord in art. 42 lid 6 VEU en art. 1 van Protocol 10 bij het EU-verdrag. PESCO-lidmaatschap staat open voor die lidstaten die hun defensiecapaciteiten verder ontwikkelen, onder meer door deelname aan Europese capaciteitsprogramma's en activiteiten van het Europese Defensie Agentschap op het gebied van capaciteitsontwikkeling, onderzoek, aanschaf en bewapening. Daarnaast dienen lidstaten die aan PESCO mee willen doen de capaciteit te hebben om op korte termijn met eenheden een bijdrage te leveren aan EU-missies en operaties. Op dit moment wordt gewerkt aan de praktische uitwerking van de criteria en verbintenissen uit Protocol 10 ten behoeve van de notificatietekst.

Het gaat bij PESCO om een intergouvernementele methode van besluitvorming, waarbij besluitvorming plaatsvindt op basis van unanimititeit. Lidstaten blijven dus te allen tijde zeggenschap houden over de inzet van hun militairen.

Israël

De leden van de SGP-fractie achten het vanzelfsprekend dat de EU-Associatieraad met Israël inhoudelijk goed moet worden voorbereid, maar verzoeken het kabinet nadrukkelijk om aan te dringen op een spoedige planning en uitvoering van de Associatieraad. Inhoudelijk verzoeken zij het kabinet om prioriteit te geven aan het versterken van de samenwerking met Israël, onder meer inzake veiligheid, terrorismebe-strijding, handel en landbouwontwikkeling

61. Antwoord van het kabinet

Het kabinet is van mening dat het van belang is om in gesprek te blijven, ook over moeilijke onderwerpen zoals het nederzettingenbeleid. De Associatieraad biedt hiertoe de gelegenheid. Het kabinet is daarom voorstander van het houden van de Associatieraad met Israël en zet zich in voor een goede voorbereiding en een eensgezinde en heldere EU-positie, in lijn met eerdere EU Raadsconclusies.

De onderlinge betrekkingen tussen de EU en Israël zijn goed, breed en diep en samenwerking vindt plaats op een breed scala aan onderwerpen. Bij een verdieping of versterking van samenwerking met Israël zal er voldaan moeten worden aan bepaalde randvoorwaarden, zoals vastgelegd in Raadsconclusies. Zo geldt bijvoorbeeld dat de ontwikkeling van de relatie mede afhankelijk is van de mate van engagement van Israël ten aanzien van het Vredesproces.